

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-54>

УДК 338.4

ГАРАНТУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВОЇ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

GUARANTEEING INDUSTRIAL SAFETY AS AN IMPORTANT CONDITION FOR INCREASING THE LEVEL OF COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

Новик Ірина Василівна

старший викладач,

Інститут поліграфії та медійних технологій

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9925-7660>**Novyk Iryna**Institute of Printing and Media Technologies of
Lviv Polytechnic National University

У статті подано визначення виробничої безпеки, охарактеризовано основні компоненти системи виробничої безпеки, розглянуто питання гарантування виробничої безпеки як важливої умови підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Доведено, що забезпечення належного рівня безпеки впливає на покращення фінансових результатів діяльності підприємства. Проаналізовано основні проблеми системи виробничої безпеки в Україні. Обґрунтовано, що формування системи виробничої безпеки сприяє не лише збереженню життя і здоров'я працівників, а й підвищенню продуктивності праці, зниженню витрат, покращенню репутації підприємств, а відтак – посиленню їх конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Запропоновано мультифакторну стратегію для подолання викликів у сфері виробничої безпеки.

Ключові слова: виробнича безпека, конкурентоспроможність, національна економіка, система виробничої безпеки, мультифакторна стратегія.

The article is devoted to the study and research of the importance of industrial safety as a key factor in increasing the competitiveness of the national economy. The relevance of industrial safety today is determined by the fact that it directly affects not only the protection of the life and health of workers, but also the economic performance of enterprises and the development of the state as a whole. In the conditions of global competition, countries with a high level of industrial safety receive such strategic advantages as production stability, cost reduction, image improvement, preservation of human capital, and others. Thus, occupational safety becomes not only a social obligation, but also an important competitive advantage. An economy based on safe labor standards and modern occupational safety technologies has a better chance of attracting investment, expanding export opportunities, and achieving sustainable growth. In scientific research, the method of critical analysis of scientific and methodological literature, practical experience, in accordance with the requirements for the level of methodology and research techniques is used. The choice of specific research methods depends on the conditions and purpose of the research. Methods are an ordered system in which their place is determined in accordance with the specific stage of research, the use of technical techniques and work with theoretical information and certain facts in a given sequence. The article provides a definition of industrial safety, characterizes the main components of the industrial safety system, considers the issue of ensuring industrial safety as an important condition for increasing the competitiveness of the national economy. It is proven that ensuring an adequate level of safety affects the improvement of the financial results of the enterprise. The main problems of the industrial safety system in Ukraine are analyzed. A multifactor strategy is proposed to overcome challenges in the field of industrial safety. Thus, the conducted research allows us to draw conclusions that ensuring industrial safety is not only an ethical requirement and the right of every employee, but also a strategic factor in the sustainable economic development of the country. Successful implementation of a

multifactor strategy can not only overcome existing problems, but also lay the foundation for sustainable growth in the competitiveness of the national economy.

Keywords: industrial safety, competitiveness, national economy, industrial safety system, multifactor strategy.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій конкурентоспроможність національної економіки дедалі більше залежить не лише від рівня інноваційності та ефективності виробництва, а й від забезпечення належних умов праці. Виробнича безпека виступає не лише соціальною гарантією для працівників, а й важливим економічним чинником. Її належне забезпечення сприяє зниженню виробничих ризиків, зменшенню витрат, пов'язаних із нещасними випадками та захворюваннями, підвищенню мотивації працівників і загальному зростанню продуктивності праці.

У сучасних умовах гарантування виробничої безпеки стає обов'язковим елементом стратегічного управління підприємствами, що прагнуть не лише вижити, а й розвиватися на внутрішньому та зовнішньому ринках. Відповідність національних стандартів безпеки праці міжнародним вимогам є необхідною передумовою для інтеграції в глобальні економічні процеси. Тому інвестиції в безпечне виробниче середовище є не витратами, а стратегічним ресурсом, що забезпечує сталій розвиток економіки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти забезпечення виробничої безпеки на вітчизняних підприємствах розглядаються досить активно протягом останніх десятиліть. Цій тематиці присвячено достатню кількість праць таких науковців як: Б. Бузан, Т. Васильців, З. Варналій, С. Довбня, В. Геєць, Н. Іванова, В. Лойко, А. Сухоруков та ін. У їхніх роботах досліджуються питання формування системи охорони праці, державного регулювання безпеки на виробництві, впливу безпечних умов праці на економічну ефективність підприємств тощо. Разом з тим, залишається недостатньо вивченою залишається проблематика взаємозв'язку між рівнем виробничої безпеки та конкурентоспроможністю національної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в обґрунтуванні значення виробничої безпеки як ключового чинника підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробнича безпека є системою організаційних, технічних, правових та соці-

ально-економічних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності працівників під час здійснення трудової діяльності. Вона охоплює всі аспекти захисту працівника – від правильного проектування робочого місця до забезпечення спецодягом, навчання техніці безпеки, регулярного технічного обслуговування обладнання та контролю дотримання правил охорони праці [6, с. 42].

Ефективний захист працівників і безпечне функціонування виробництва забезпечують важливі компоненти системи виробничої безпеки:

1. Технічна безпека – забезпечення безпечного стану обладнання, інструментів, механізмів, будівель і споруд. Включає:

- технічне обслуговування і контроль стану машин;
- застосування засобів автоматичного контролю та аварійного зупинення;
- дотримання правил експлуатації.

2. Санітарно-гігієнічна безпека – спрямована на створення комфортних умов праці та запобігання впливу шкідливих факторів (пил, шум, вібрація, токсичні речовини, мікроклімат тощо).

3. Протипожежна безпека. Включає:

- дотримання правил пожежної безпеки;
- наявність систем пожежогасіння, сигналізації;
- навчання персоналу діям у разі пожежі;
- контроль з боку відповідальних осіб.

4. Електробезпека – передбачає захист працівників від ураження електричним струмом:

- заземлення;
- ізоляція;
- інструктаж з електробезпеки;
- технічне обслуговування електрообладнання.

5. Психологічна безпека – це урахування психоемоційного стану працівників, запобігання перевтомі, стресам, монотонній роботі. Також включає нормування навантаження, чергування праці та відпочинку.

6. Соціально-правовий аспект безпеки передбачає:

- дотримання законодавства про охорону праці;
- колективні договори щодо безпеки;
- захист прав працівників у разі нещасного випадку;
- страхування.

7. Організаційна безпека. Розробка й реалізація внутрішніх інструкцій, стандартів безпеки, проведення навчань, інструктажів, перевірок, аудитів.

8. Інформаційно-комунікаційна підтримка. Оповіщення працівників про небезпеки, інформування про правила поведінки в надзвичайних ситуаціях, візуальна сигналізація (знаки, плакати), регулярні тренінги [2, с. 65–66].

Ці компоненти взаємодіють між собою і повинні бути гармонійно інтегровані у щоденну діяльність підприємства.

У сучасних реаліях виробнича безпека постає не лише важливим інструментом управління підприємством, а й значним фактором підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Так, у безпечному виробничому середовищі працівники відчувають більшу впевненість, психологічну стабільність і захищеність, що позитивно впливає на їхню мотивацію та працездатність. Відсутність ризику травматизму або професійних захворювань дозволяє зменшити кількість пропущених робочих днів і, відповідно, зберегти стабільний темп виробничих процесів. Це сприяє підвищенню загальної ефективності підприємства та дозволяє досягати більш високих показників випуску продукції без додаткових витрат на заміщення персоналу або аварійне відновлення робіт [1, с. 293].

Забезпечення належного рівня безпеки також позитивно впливає на фінансові результати підприємства. Зменшення витрат на лікування, компенсації, простої виробництва через аварійні ситуації або техногенні катастрофи підвищує прибутковість. Крім того, високий рівень виробничої безпеки формує позитивну ділову репутацію компанії, що значно підвищує її інвестиційну привабливість. Інвестори охочіше вкладають кошти у ті підприємства, які демонструють відповідальне ставлення до управління ризиками та дотримуються стандартів охорони праці [3, с. 104].

На макроекономічному рівні виробнича безпека виступає детермінантою соціальної стабільності та індикатором відповідальності держави за добробут громадян. Держави, де створено ефективну систему охорони праці, демонструють нижчий рівень травматизму, більшу тривалість життя населення, вищу якість робочої сили. Це позитивно впливає на індекси людського розвитку, залучення іноземних інвесторів і партнерів, які враховують соціальні ризики у своїх рішеннях. Таким чином, виробнича безпека інтегрується у

загальну стратегію сталого розвитку та формує довгострокову конкурентну перевагу [4, с. 96].

Якщо звернутися до ситуації з виробничою безпекою в нашій державі, то, незважаючи на наявність законодавчої бази та існуючих нормативів у галузі охорони праці, ця сфера в Україні залишається критично вразливою. Вона потребує глибоких системних змін, модернізації й нової філософії – орієнтованої не лише на формальне дотримання вимог, а на усвідомлену відповідальність за життя та здоров'я працівників. Проблеми вітчизняної системи виробничої безпеки систематизовано на рис. 1.

Проблеми, з якими зіштовхується вітчизняна система виробничої безпеки, багатошарові й мають як об'єктивні, так і суб'єктивні корені:

1. Застаріла матеріально-технічна база.

Багато підприємств, особливо в гірничо-металургійній, хімічній та енергетичній галузях, використовують обладнання, яке морально й фізично застаріло ще у 80-90-х роках ХХ ст. Через брак інвестицій модернізація відкладалася роками, а технічний знос перевищує 70-80%. У таких умовах навіть формальне дотримання техніки безпеки не здатне повністю захистити працівників від ризиків аварій, вибухів, обвалів чи пожеж.

2. Низький рівень кваліфікації персоналу.

Недостатній рівень підготовки працівників у питаннях техніки безпеки, відсутність системи підвищення кваліфікації, відмова від постійного навчання через економію коштів – усе це знижує здатність персоналу правильно реагувати в небезпечних ситуаціях. Особливо гостро ця проблема відчувається на малих підприємствах і в приватному секторі, де контроль слабший.

3. Обмежене державне фінансування і контроль.

Державна служба України з питань праці відчуває нестачу ресурсів, кадрів і повноважень. Це ускладнює здійснення регулярного моніторингу й реагування на порушення. Крім того, система штрафів часто є неефективною: вони мізерні або легко оскаржуються в суді.

4. Вплив війни та надзвичайних умов.

Повномасштабна війна, яка триває з 2022 року, суттєво ускладнила ситуацію з безпекою на виробництві. Частина підприємств зазнала руйнувань, інші працюють в умовах постійної загрози обстрілів, нестабільного електропостачання та перебоїв у логістиці.

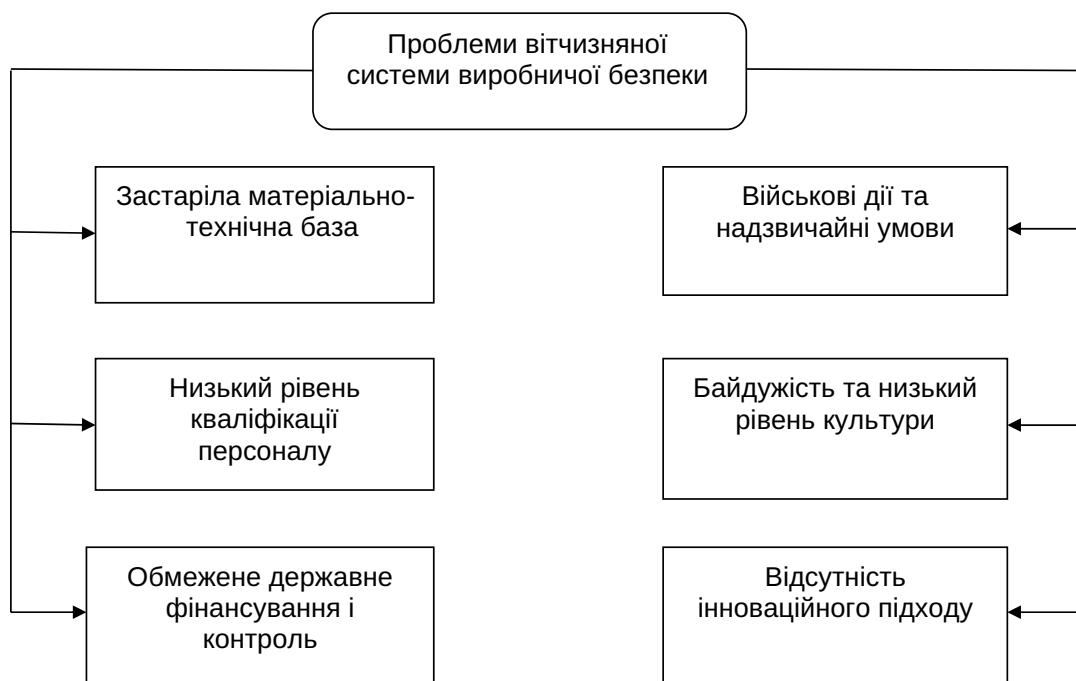

Рис. 1. Основні проблеми системи виробничої безпеки в Україні

Джерело: [5, с. 253]

Усе це знижує можливості для контролю, оновлення обладнання й навчання персоналу. До того ж багато кваліфікованих працівників мобілізовані, що призводить до кадрового дефіциту [7, с. 94].

5. Байдужість або низький рівень культури безпеки серед працівників.

Іноді джерелом небезпеки стають порушення з боку самих працівників: нехтування захисним одягом, порушення інструкцій, ігнорування попереджувальних сигналів. Це пов'язано з відсутністю глибокого розуміння ризиків, низьким рівнем культури безпеки та втомою від постійного стресу чи перевантаження [5, с. 253–254].

6. Відсутність інноваційного підходу.

У багатьох випадках виробнича безпека базується на застарілих методах управління ризиками, які не відповідають сучасним стандартам ISO чи рекомендаціям Міжнародної організації праці. Цифрові технології, автоматичні системи моніторингу, аналітика даних щодо безпеки впроваджуються повільно або зовсім ігноруються через нестачу коштів чи мотивації керівництва.

Таким чином, описані проблеми вітчизняної системи виробничої безпеки не лише ускладнюють забезпечення належних умов праці, але й суттєво знижують ефективність виробничих процесів, обмежують економічний потенціал підприємств та негативно впли-

вають на загальну конкурентоспроможність національної економіки. В умовах глобалізації та технологічного прогресу нехтування безпековими стандартами стає фактором, що гальмує розвиток, призводить до втрати інвестиційної привабливості та зростання соціальних витрат.

Ми погоджуємося з А. Реджесом, що для подолання викликів у сфері виробничої безпеки необхідна мультифакторна стратегія – рис. 2.

Така стратегія повинна включати важливі компоненти, а саме:

1. Інвестиції в модернізацію обладнання.

Одним із першочергових напрямів є оновлення матеріально-технічної бази підприємств. Застаріле обладнання становить не лише технічну проблему, а й пряму загрозу для життя працівників. Вкладення в сучасні, енергоефективні, безпечні машини та автоматизовані лінії знижує ймовірність аварій, полегшує контроль над процесами й водночас підвищує продуктивність. Важливо, щоб держава та бізнес знаходили інструменти фінансової підтримки таких проєктів – через лізинг, пільгове кредитування, грантові програми.

2. Впровадження сучасних стандартів управління ризиками (наприклад, ISO 45001).

Інтеграція міжнародних систем управління охороною праці, зокрема стандарту ISO 45001, дозволяє перейти від реактивної

Рис. 2. Мультифакторна стратегія подолання викликів у сфері виробничої безпеки за А. Реджесоном

Джерело: [8, с. 199]

до проактивної моделі безпеки. Це означає не чекати на інциденти, а системно аналізувати ризики, запроваджувати превентивні заходи, регулярно навчати персонал. Такий підхід дає змогу створити цілісну екосистему безпеки, де кожна ланка виробництва контролюється і вдосконалюється.

3. Роль органів державного нагляду.

Ефективна система контролю з боку держави має бути не каральною, а партнерською. Потрібна зміна підходів: перехід від формальних перевірок до консультативного супроводу підприємств у процесі впровадження систем безпеки. При цьому варто розширити повноваження інспекторів праці, забезпечити їх незалежність, цифрову фіксацію порушень, прозорість процесів перевірок. Важливо також оновити нормативну базу з урахуванням новітніх технологій та практик ЄС.

4. Розвиток корпоративної культури безпеки.

Безпечне виробництво починається не з техніки, а з людей і цінностей, які закладено в організаційну культуру підприємства. Коли працівник розуміє, що дотримання правил – це не тиск з боку керівництва, а турбота про власне здоров'я і добробут, тоді змінюється й ставлення до праці. Це потребує лідерства керівників, відкритої комунікації, регулярних тренінгів, визнання безпечної поведінки,

впровадження принципів «нульового травматизму» (Vision Zero).

5. Цифровізація процесів контролю.

Сучасні технології дають змогу створювати розумне виробництво, де контроль за безпекою здійснюється в реальному часі: спеціальні прилади фіксують перевищення температур, вібрацій, забруднення повітря; камери фіксують порушення в режимі онлайн; аналітичні системи прогнозують потенційні аварії. Впровадження Industrial IoT, хмарних сервісів і цифрових платформ моніторингу дозволяє зменшити людський фактор, прискорити реакцію та забезпечити прозорість у сфері охорони праці.

6. Ставлення до працівника як до цінності, а не лише ресурсу.

Найголовніше – переглянути філософію менеджменту. Працівник не має бути «виконавцем завдань», який замінюється при першій нагоді, а повноправним суб'єктом виробництва, чия безпека та гідність – понад усе. Це включає забезпечення гідних умов праці, психологічної безпеки, поваги до права на відпочинок, справедливого страхування й компенсацій. Такий підхід формує вірність колективу, знижує плинність кадрів, підвищує мотивацію і, як наслідок – посилює конкурентоспроможність підприємства і країни в цілому [8, с. 200–201].

Таким чином, лише поєднання технічних інновацій, організаційних змін, правового супроводу, цифрових рішень та гуманістичного бачення праці може забезпечити справжній прорив у сфері виробничої безпеки. Україна, яка прагне стати повноправним членом європейського економічного простору, має всі передумови, щоби зробити цей крок. Але він потребує зусиль не лише уряду, а й кожного керівника підприємства, кожного працівника, кожного свідомого громадянина. Без цього неможливо говорити про сталий розвиток, соціальну відповідальність бізнесу чи зростання конкурентоспроможності України на глобальному ринку. Виробнича безпека – це не витрати, а інвестиція в націю та її майбутнє.

Висновки. Гарантування виробничої безпеки є не лише етичною вимогою та правом кожного працівника, а й стратегічним чинни-

ком сталого економічного розвитку країни. В умовах сучасних викликів – як внутрішніх, так і зовнішніх – ефективна система охорони праці виступає основою збереження трудового потенціалу, підвищення продуктивності праці, мінімізації виробничих ризиків і витрат, пов'язаних з нещасними випадками чи професійними захворюваннями. Крім того, належний рівень безпеки створює сприятливий інвестиційний клімат, формує позитивний імідж підприємства та держави в цілому. Успішна реалізація мультифакторної стратегії, яка охоплює модернізацію обладнання, впровадження міжнародних стандартів, цифровізацію, посилення державного нагляду, розвиток культури безпеки та переосмислення цінності людського життя, здатна не лише подолати існуючі проблеми, а й закласти підґрунтя для стійкого зростання конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козак С. Сучасні проблеми виробничої безпеки підприємств нафтогазового комплексу України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 6. С. 291–297.
2. Кримчак М. Виробнича безпека як важливий чинник економічного зростання держави. *Молодий учений*. 2021. № 2 (79). С. 64–72.
3. Рябцев В. Виробнича безпека підприємства у світлі концепції сталого розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 49. С. 102–109.
4. Соціально-економічна безпека: навчальний посібник / О. В. Безпалько та ін. ; за заг. ред. О. І. Драган. Київ : Кафедра, 2019. 276 с.
5. Степанюк Г. Проблеми формування системи виробничої безпеки в Україні. *Експертус*. 2018. № 12. С. 251–258.
6. Суліменко С. Є., Сухарева М. В., Кравцов С. В. Охорона праці в галузі та цивільний захист: Навчальний посібник. Частина 1. Дніпро : НМетАУ, 2018 123 с.
7. Червінський Ю. Напрями удосконалення виробничої системи промислових підприємств. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. С. 90–97.
8. Regeson J. Multifactorial industrial safety strategy. *Work and Stress*. 2022. Vol. 11, №. 8. P. 191–207.

REFERENCES:

1. Kozak S. (2023) Cuchasni problemy vyrobnychoi bezpeky pidpriemstv naftohazovoho kompleksu Ukrainy [Current problems of industrial safety of enterprises of the oil and gas complex of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytskyi National University*, vol. 6, pp. 291–297.
2. Krymchak M. (2021) Vyrobnycha bezpeka yak vazhlyvyi chynnyk ekonomichnoho zrostantia derzhavy [Industrial safety as an important factor in the economic growth of the state]. *Molodyi uchenyi – Young Scientist*, vol. 2(79), pp. 64–72.
3. Ryabtsev V. (2021) Vyrobnycha bezpeka pidpriemstva u svitli kontseptsii staloho rozvytku [Industrial safety of the enterprise in the light of the concept of sustainable development]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 49, pp. 102–109.
4. Bezpalko O. V. (2019) Sotsialno-ekonomichna bezpeka [Socio-economic security]. Kyiv : Kafedra, 276 p. (in Ukrainian)
5. Stepaniuk G. (2018) Problemy formuvannia systemy vyrobnychoi bezpeky v Ukraini [Problems of forming an industrial safety system in Ukraine]. *Ekspertus*, vol. 12, pp. 251–258. (in Ukrainian)
6. Sulimenko S. E., Sukhareva M.V., Kravtsov S.V. (2018) Okhorona pratsi v haluzi ta tsyvilnyi zakhyst [Occupational safety and civil protection in the industry]. Dnipro : NmetAU, 123 p. (in Ukrainian)

7. Chervinsky Yu. (2024) Napriamy udoskonalennia vyrobnychoi systemy promyslovykh pidpriemstv [Directions for improving the production system of industrial enterprises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, vol. 2, pp. 90-97.
8. Regeson J. (2022) Multifactorial industrial safety strategy. *Work and Stress*, vol. 11, no 8, pp. 191–207.